

PAPP JÚLIA

A zsoltártól a rózsaszín regényig*

Fejezetek a magyar női művelődés történetéből

A nők társadalmi szerepének, helyének történeti vizsgálatára – ahogy akkor nevezték, a családélet, a házi történelem kutatása során – a 19. század közepétől találunk példákat. Ekkor indult meg a női levelezések összegyűjtése és kiadása, illetve a kiemelkedő történeti vagy művelődéstörténeti szerepet játszott asszonyok életével, tevékenységével foglalkozó monográfiák, tanulmányok megjelentetése is.

A 20. században számos részproblémát világítottak meg a sajtó- és könyvtörténészek egy-egy női lap történetének bemutatásával, illetve a neveléstörténettel foglalkozó szakemberek, akik a leány-, és nőneveléssel kapcsolatos korábbi kiadványokat kutatták. A női könyvbirtoklásra és olvasásra vonatkozó adatokat találunk a Szegedi Könyvtörténeti Műhely által kiadott könyvjegyzékekben és az 1980-as évektől megjelenő Könyvtártörténeti Füzetekben, illetve Monok Istvánnak a 16–17. századi arisztokrácia könyvhasználatát bemutató munkájában. Péter Katalin történész a 16–17. századi női művelődéssel foglalkozó tanulmányokat tett közzé, R. Várkonyi Ágnes pedig kiemelkedő történeti jelentőségű asszonyok (Zrínyi Ilona) életét, illetve a korai újkori női levelezéseket vizsgálta. Az 1970-es évek végétől foglalkozott a női művelődés, olvasás irodalomtörténeti aspektusaival Németh S. Katalin. 17–18. századi költőnőink kutatásában S. Sárdi Margit, a 19. századi írónők, költőnők tevékenységének vizsgálatában Fábri Anna ért el eredményeket. A nők szerepe – lehetőségei és korlátai – azonban az elmúlt évszázadok társadalmi, kulturális és gazdasági folyamataiban – ahogy a modern kutatás hangsúlyozza – ezek ellenére sem vált „kelőképpen láthatóvá”.

Ezt a hiányosságot igyekeztek pótolni azok az utóbbi évtizedekben megjelent hazai konferencia kiadványok, tanulmánykötetek, szöveggyűjtemények és önálló tanulmányok, melyek gyakran szorosan kapcsolódtak a nyugat-európai társadalomtudományokban már korábban megindult, a társadalmi nemek kapcsolatát, a szerepek változását vizsgáló gender kutatásokhoz. Nemcsak a korábbi századok művelt, könyvgyűjtő, iskolaalapító, teológiai munkákat író-fordító, illetve mecénási tevékenységet folytató nagyasszonyai vagy a 19. század írónői, költőnői felé fordult a kutatók figyelme, hanem a nők társadalmi szerepének, a családban elfoglalt helyének változása és egyes női foglalkozások felé is. A társadalmi nemekkel foglalkozó hazai vizsgálódások részeként előtérbe került a 17–19. századi halotti beszédekből kibon-

* A Petőfi Irodalmi Múzeum és az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Művészettörténeti Intézete együttműködésében rendezett könyv- és művészettörténeti kiállítás (Petőfi Irodalmi Múzeum, 2014. április 2. – november 25.)

¹ A témáról részletesebben, bibliográfiai adatokkal kiegészítve lásd a kiállítás megjelenés alatt lévő kísérő kiadványának bevezetőjét.

takozó korabeli asszonykép, nőideál elemzése, a változások bemutatása. Hat tematikus egységbe rendezett kiállításunk ezekhez a törekvésekhez kapcsolódik.

Védelmező, erős pajzs. A vallásos női műveltség a 15–18. században

A középkortól a 18. századig a hazai női művelődés alapvetően vallásos jellegű volt. Korai hazai nyelvemlékeink közé tartoznak a 16. század első negyedéig a Nyulak szigetén (ma Margitsziget) élő domonkos és az óbudai klarissza apácák által másolt, illetve a számukra készített magyar nyelvű kódexek. Ezek bibliai szövegek, legendák és imádságok mellett a kolostori élet szabályaival is megismertették használóikat. Név szerint ismerjük például a 16. század elején a Nyulak szigeti kolostorban élt Ráskay Leát, aki tudott latinul, s aki feltehetően a kolostor könyvtárosaaként és titkáraként is tevékenykedett. Egyik kéziratában, az 1517-ben keletkezett *Domonkos-kódex*-ben megemlítette apácátársá, Legéndy Kató nevét, s megemlékezett az évben bekövetkezett haláláról. Legéndy Kató, azaz soror Katerina az általa másolt, *Uram, mindenható Isten...* kezdetű imában, mely az 1516-ból származó *Gömöry-kódex*-ben maradt ránk, nemcsak saját nevét említi meg, hanem panaszkodott betegségéről, öregségéről, vakságáról is. A kolostor scriptóriumának, másoló műhelyének tevékenységéről kiállításunk a Margitszigeten, illetve a budai várban folytatott régészeti ásatások leletei (festékes edény, gyertyatartó, ecset, könyvdíszek) alapján ad képet.

A török időkben a Magyar Királyság maradék területén élő, illetve a törökök kiűzése után az ország felszabadított részén ismét megtelepedett hazai apácarendek a 16. század után is jelentős, s nemcsak a befogadói oldalhoz kapcsolódó, vallásos jellegű művelődési tevékenységet folytattak. A klarissza-rendi apácák fordításai közül kiemelkedik a nagyszombati kolostorban élő Újfalusi Judit *Makula nélkül való tükrök* (1712) című, kiállításunkon is bemutatott munkája, mely Martin von Cochem 1677-ben megjelent, Jézus életével foglalkozó műve cseh fordításán alapszik. Újfalusi – mint az újabb kodikológiai kutatások kimutatták – munkájához felhasználta azt a 15. századi magyar nyelvű kódexet is, melynek mára már csak két töredéke maradt meg (*Píry-hártya, Máriabesnyői töredék*), illetve az 1529 és 1531 között a Domonkos-rendi apácák Nyulak szigeti kolostorában készült, Sövényházi Márta által szerkesztett, képekkel díszített *Érsekújvári kódexet*. Ezek az adatok a hazai női szerzetesrendek művelődési törekvéseinek bizonyos szintű folytonosságára utalnak, az pedig, hogy Sigray Erzsébet Róza klarissza apáca 1703-ban megjelent *Jó illatú rózsás kert* című munkájának, illetve Újfalusi fordításának a 19. század végéig számos újabb kiadása jelent meg, tevékenységük hosszan tartó népszerűségét jelzi. Újfalusi munkája oly ismertté vált, hogy egyik forrása lett a csíksomlyói misztériumdrámák apokrif jeleneteinek.

A kéziratos és nyomtatott egyházi énekeskönyvekben a 16. század vége óta találkozzunk talán világi asszonyok (Dóczy Ilona, Massai Ágnes) által, vagy az ő nevükben írt versekkel. A női művelődés továbbadásának alkalmankénti családi meghatározottságát jelzi, hogy a keresztény etikával foglalkozó írás fordítását tette közzé, illetve 1764-ben újra kiadta nagyanyja *A kereszt nehez terhe alatt...* című fordítását

Petrőczy Kata Szidónia unokája, Daniel Polixena. Elsősorban teológiai jellegű könyveket gyűjtött és vallásos munkákat írt Bethlen Kata. Az utóbbi három nemesasszony nyomtatásban megjelent egy-egy munkája kiállításunkon is szerepel.

Jelentős volt – mint a 17. század első felére vonatkozó újabb kutatás számszerűen is kimutatta – a nők mecénási szerepe is a hazai könyvkiadásban, elsősorban a kegyességi, ájtatossági irodalom megjelentetésében, illetve a művelődés különböző területeinek – tudósok, nyomdák, iskolák – támogatásában. A nők mecénási tevékenységét kiállításunkon olyan – férfiak által írt – vallásos kiadványok jelzik, melyeket szerzőik kortárs asszonyoknak ajánlottak. Szerepel közöttük Luther Márton német és Rotterdami Erasmus latin nyelvű munkája, melyet Habsburg Máriának, a mohácsi csatában fiatalon elhunyt II. Lajos özvegyének vigasztalására jelentettek meg, illetve nemesasszonyoknak ajánlott magyar nyelvű könyvek.

A női művelődés alkotói és befogadói oldala tehát a felvilágosodás koráig nem különült el élesen egymástól: első női költőink, íróink vallásos énekek szerzésével vagy idegen nyelvű szövegek magyarra fordításával, éppúgy, ahogy női mecénásaink vallásos könyvek megjelenésének támogatásával, az általuk is gyakorolt mindennapos áhítati élet eszköztárát gyarapították.

A bölcs asszony háza. A világi női műveltség a 16. századtól a reformkorig

Az erényes, vallásos, áhítatos életvitel mellett az asszonyokkal szembeni társadalmi elvárás volt a mindennapi életvezetéshez szükséges ismeretek megszerzése és átadása. Bár a női műveltség legmeghatározóbb sajátossága a 18. századig a vallási, ájtatossági, teológiai jelleg volt, a nőknek szükségük volt alapvető háztartási, gazdasági, orvosi, az előkelőbb rétegekhez tartozó asszonyoknak pedig politikai, jogi, diplomáciai, egyház- és iskolaszervezési, esetleg katonai ismeretekre is.

A magasabb társadalmi állású asszonyok, a fejedelemtől vagy a gazdag főúri, nemesi feleségek körében megszokott volt, hogy nemcsak családjuk, hanem az ún. háznép – a szolgák, intézők – illetve tágabb értelemben a birtokhoz tartozó falvak jobbágyságainak egészségügyi ellátásában, élelmezésében is részt vettek. A háztartásvezetés, főzés, betegápolás, kertészkedés, hímzés, szövés mellett érteniük kellett a mezőgazdasághoz, gazdálkodáshoz, kereskedelemhez is, hiszen amikor a férj hosszabb időt a hadjáratokban vagy karrierje építése érdekében fejedelmi udvarokban töltött, az otthon maradt asszonyokra sok teher, intéznivaló hárult – háborús időkben akár a birtok védelme is (pl. Kanizsai Orsolya, Zrínyi Ilona). Ha a megözvegyült nő később nem ment férjhez, neki kellett döntenie a birtok minden ügyében, mivel még arra a segítségre sem számíthatott, amit a távol lévő férjtől érkező levelekben olvasható parancsok, utasítások, tanácsok formájában a házasságban élő nők kaphattak.

Számosan közülük megpróbálták valamilyen szinten képezni magukat a gyógyítás területén, s ennek érdekében ehhez kapcsolódó kiadványokat, orvosi tanácsadó könyveket, füveskönyveket stb. szereztek be, esetenként fordítottak le vagy támogatták megjelenésüket. A nők által vagy nők számára készített szakácskönyvek, orvosló és füveskönyvek egy része kéziratban öröklődött tovább a nemesi családokban,

más részük nyomtatásban is megjelent. Csömöri Zay Anna a 18. század elején, lengyelországi bujdosása alatt egy cseh nyelvű orvosló könyvet és herbáriumot fordított magyarra, melynek kéziratát – Balassa Ágnes 1769-ből származó szakácskönyvével együtt – kiállításunkon is bemutattuk.

A 16–18. században a tudományosságban – a 18. századig elsősorban a teológiában, illetve az orvostudomány gyakorlati oldalában – való bizonyos szintű jártasság példáival leginkább a főrangú, nemesi származású asszonyok között találkozunk. A neves történetíró, Istvánffy Miklós lányának, Évának a műveltségére következtethetünk abból, hogy férje, Draskovich János neki ajánlotta egy ókori forrásokat felhasználó 16. századi spanyol fejedelemtükör 1610-ben megjelent, kiállításunkon is látható fordítását. Ezeknek a nemesasszonyoknak az esetében természetesen nemcsak a családi hagyomány segítette elő a magasabb műveltség esetleges átvételét, hanem az is, hogy gyakran nevelőnők tanították őket vagy fejedelmi, főúri házaknál nevelkedtek, ahol az otthonitól eltérő kulturális szokásokat is megismerhettek. Számuk ugyanakkor jóval a nyugat-európai művelt, esetenként tudós nőké alatt maradt: Bod Péter 1766-ban kiadott *Magyar Athenas* című tudóslexikonában mindössze négy nő nevét tudta felsorolni, köztük támogatóját, a „tudományokat szerető, nagy kegyességű, tudós úri asszony”-ként említett Bethlen Katáét. Bod Péter Bethlen Kata könyvtáráról részletes listát is készített, melynek alapján rekonstruálni tudjuk egy korabeli főnemesi asszony olvasási, könyvgyűjtési szokásait.

A 18–19. század fordulóján, s a 19. század első évtizedeiben működő költőnőink már többnyire világi témájú alkotásokkal váltak – igaz, gyakran férfi írók vagy más pártfogók támogatásával – a hazai irodalmi közélet tagjaivá (Molnár Borbála, Újfalvy Krisztina, Vályi Klára, a Göcseji Helikon költőnői). Nemcsak verseiket jelentették meg önálló kötetben vagy rangos irodalmi folyóiratokban – Dukai Takács Judit költeményeivel az Erdélyi Múzeumban, az Aurorában, az Aspasiában és a Hébében is találkozunk – hanem alkalmanként részt vettek a nők társadalmi szerepéről, művelődési lehetőségeiről kibontakozó vitákban, illetve a nemzeti költészet felemelésére irányuló irodalmi törekvésekben is.

Én a' szelid Múzsák' hív társaságában
Adom magam, 's ezek' szent barátságában
Boldogabb életem.
Ezekkel zengem el csekély Dalaimat,
Oltárodra Hazám hív áldozatimat
Ezekkel tétetem.
És ha kegyes szemmel veszed áldozatom,
Rózsákkal lesz hintve piruló hajnalom
'S boldogságim nagyok
'S oh! a' csillagzatot, melly alatt születtem,
Melly igen áldom, melly örömmel hirdetem
Azt, hogy Magyar vagyok.

– írta Dukai Takács Judit 1824-ben az Aspasiában megjelent, *A hazáboz* című versében.

A női költészet alaphangja ugyanakkor a 19. század közepéig a saját élettapasztalatokat – fájdalmat, örömet, hitet és kétséget – megéneklő személyesség volt: „Élek;

félek; sírok; írok; gondolkozom; / Nyugodtan nem lehet, szüntelen dolgozom.” – írta Bessenyei Anna.

A szép nemnek hasznára és mulatságára. Nőknek szóló kiadványok a felvilágosodás és a korareformkor időszakában

A 18. század második felétől Nyugat-Európához hasonlóan Magyarországon is egyre több világi témájú kiadvány került a könyvpiacra. Ennek az óriási mértékben megnövekedett nyomtatványanyagnak a kiadók, szerzők, szerkesztők által is figyelembe vett egyik fontos célközönsége a női könyvvásárló volt.

A művelődés köreinek bővülésével párhuzamosan megváltozott a nőknek szánt kiadványok, könyvek jellege, aránya is: míg a 18. századig a nők olvasmányainak nagy részét a vallásos munkák, zsoltáros- és imádságos könyvek tették ki, s az anyák ezeket az ismereteket és könyveket örökítették lányaikra is, a 18–19. század fordulóján a női kiadványok egy része már életviteli tanácsokat, illetve gyakorlati ismereteket tett közzé. A gazdasszonyoknak szánt útmutatók mellett magyar nyelvű könyvek jelentek meg például a bábamesterségről, a gyermekek gondozásáról, neveléséről, a betegápolásról.

A nőknek szánt kiadványok legjelentősebb részét azok a többnyire metszetekkel illusztrált zsebkönyvek tették ki, melyek háziasszonyoknak szóló gyakorlati tanácsokat, történeti, irodalmi, tudományos ismereteket, illetve elbeszéléseket, verseket egyaránt tartalmaztak (Uránia). Céljuk – ahogy néhány kiadvány címében is olvashatjuk – a „hasznos gyönyörködtetés”, azaz az ismeretterjesztés és a szórakoztatás volt. Az 1820-as évek gyakran női nevet viselő irodalmi almanachjai (Hébe, Aurora, Aspasia, Aglaja) ugyanakkor a hagyománytisztelő és az új törekvések harcának egyik színteréként fontos szerepet játszottak a hazai irodalmi közéletben is.

A 18–19. század fordulóján a kassai Landerer kiadó Rózsa Szín Gyűjtemény című sorozatában megjelentek a kifejezetten nőknek szánt regények, melyek között érzelmes és kalandos történeteket egyaránt találunk.

Értelmes fő és szerető szív. Lánynevelés a 16. századtól a reformkorig

A világi műveltség területéről származó korai, a női művelődéshez kapcsolódó, hazai vonatkozású emlékek azok a tanácsadókönyvek, melyeket itáliai szerzők Aragóniai Beatrix számára írtak. Diomede Carafa 1476-ban, Magyarországra indulása előtt adott át a menyasszonynak egy, a megfelelő viselkedésre vonatkozó tanácsokat tartalmazó emlékkönyvet, Giacomo Filippo Foresti da Bergamo pedig 1497-ben Ferrarában jelentette meg ún. királynő tükrét (*De claris selectisque plurimis mulieribus, De memorabilibus et claris mulieribus aliquot diversorum scriptorum opera*), mely az uralkodásra vonatkozó ismeretek mellett a női viselkedésminták szabályainak betartására is figyelmeztette a fejedelmi címzettet. A könyv fametszetes címlapja a munkáját Beatrix királynénak ajánló szerzőt, egyik illusztrációja pedig egy olvasó nőt ábrázol. Carafa munkájának 1774-ben készített kitűnő másolata – melynek egyik illusztráció-

ján a trónon ülő Beatrix, illetve az előtte térdeplő, a könyvét átnyújtó szerző látható – kiállításunkon is szerepel. (1. kép)

*Diomedes CARAFA tanácsadókönyvének (1476) másolata,
1774, MTA Könyvtára*

A 16. században jelennek meg az első magyar nyelvű – többnyire ókori forrásokra támaszkodó – női tükrök, melyek közül Bogáti Fazekas Miklós *Aspasia asszony dolga és az io erkölcsű asszonyoknak tükrö* című kiadványát kiállítottuk.

A lányok nevelésének, tanításának kérdésével a hazai írók, költők, prédikátorok némelyike is foglalkozott. A lányok olvasásra tanítását a 17. századi ellenreformáció prédikátora, Pázmány Péter is fontosnak tartotta, mivel úgy vélte, hogy a vallásos írások ismerete elmélyíti az ájtatosságot. Pázmány ugyanakkor szigorúan megrostálta, mit szabad olvasni a lányoknak és az asszonyoknak:

Annak okáért, az én ítéletem szerint, igenis tanulja a gyenge leányka az olvasást: csak arra vigyázzanak a szülők, hogy ne valami hívságot és feslettséget olvasson, hanem imádságos-

könyveket, ájtatos tanúságokat, Krisztusnak és az ő szentinek életét. Egyszóval, egyebet ne olvasson, hanem amiből erkölcsét jobbíthassa.

Bolondság az asszonyembernek hadakozó dolgokat olvasni: kárhozat a szerelmes históriákat forgatni, melyekből halálos méregnél, azaz veszedelmes gonoszságnál egyebet nem vehetni. Ah! Mely nagy esztelenség az atyáktúl vagy férjektúl, ha virágénekeket, szerelmeskedésről írt könyveket adnak feleségek, leányok kezébe! Olajt öntnek ezek a tűzre, mellyel felgerjed a bujaság. Mérget osztogatnak, mellyel megöletik a lélek. És hogy nyilvánban szójak, akik szerzik, akik éneklik a virágénekeket, országos kerítők, közönséges kutakat mérge-sítők. És mivel nem elégedvén magok gonoszságával, egyebeknek tört vetnek; mind-azokban a gonosz indulatok vétkeiben részek vagyón, melyek az ilyen ének hallásból vagy olvasásból gyulladoznak, és nincs oly büntetés, melyet nem érdemlenek.

– olvashatjuk az 1630-as években írt, a keresztény lányok nevelésével foglalkozó prédikációjában.

A lányok taníttatását *Törökországi levelekben* a Rákóczi-szabadságharc bukása után emigrációba kényszerült Mikes Kelemen is fontosnak tartotta, a nőnevelés legfontosabb feladataként kora uralkodó társadalmi nézete, felfogása, szokásrendje szellemében a családanyai és háziasszonyi erények kialakítását említve. Faludi Ferenc költő olaszból fordított *Istenes jóságra és szerencsés boldog életre oktatott nemes asszony* (1748) című könyvében is helyteleníti a nők regényolvasását, azt viszont fontosnak tartja, hogy „istenes” dolgokat olvassanak.

Barátságos oktatás... Irattatott német nyelven MEYER András által... magyarra fordította...SZERENTSI NAGY István, *Po'sonban és Budán, 1783. Címlapelőzék, részmetset*

solygós fiatal úrilányt ábrázol, aki otthonában egy íróasztal mellett s egy könyvekkel teli szekrény előtt áll. A lány kezében hárfa van, mely jelzi, hogy a korszak művelt hölgyei az irodalom mellett a zeneművészet területén is otthonosan mozogtak. Egy 1784-ben kiadott, fiatal hölgyeknek szóló életvezetési tanácsadó könyvecske első-

Az 1770-es évektől, részben külföldi munkák fordításaként, átdolgozásaként megjelenő, a lányok nevelésével foglalkozó hazai kiadványok szerzői azt tanácsolják, hogy a lányok bizonyos szintű történelmi, természettudományos, irodalmi ismereteket is sajátítsanak el, hiszen csak így tudják figyelemmel kísérni, segíteni leendő gyermekeik oktatását, s így tudnak majd részt venni a társasági életben. Andreas Meyer női életviteli útmutatója kiállításunkon bemutatott magyar fordításának (Barátságos oktatás, 1783) címlapelőzéke kezében könyvet tartó, mo-

sorban a történeti műveket (mint az életismeret tárházait) ajánlja a kisasszonyok figyelmébe, míg a szépirodalommal kapcsolatosan óvatosságra int: „Mesés, Román és komédia könyveket vigyázással olvass, hogy elmédet, érzékenységedet el ne ragadozzák.” Ezt a véleményt osztotta Molnár Borbála, a századvég első komoly népszerűsége jutott költőnője is, amikor évekkel később így fogalmazott: „A jobb ízlésű Románok [...] olvasását nem kárhoztatom: sőt azt hiszem, hogy ezek észrevehetetlenül formálják a szívet, mégis ezeknél ugyan sokkal hasznosabbnak tartom a valóságos Históriaikat.”

A női művelődéssel kapcsolatos nézetek korabeli sokszínűsége kimutatható a lányneveléshez kapcsolódó kiadványok eltérő jellegében is. A 18–19. századi oktatásban jelentős hangsúlyt kapott a két nem eltérő társadalmi szerepe, melyet a néha ugyanazon szerző által egymás párdarabjaiként külön a fiúknak és külön a lányoknak írt kiadványok jelzik. A speciálisan a lányoknak és a nőknek szóló kiadványok, életviteli útmutatók néha egy-egy témával foglalkozó írásokat tartalmaztak, máskor regényszerű kidolgozást követtek. Ezek a könyvek nemcsak bemutatták az aktuális társadalmi viszonyokat, szokásokat, a nemi szerepeket, hanem alakították, befolyásolták is a korabeli nézeteket és viselkedési mintákat. A lányoknak, illetve fiúknak szóló kiadványok mellett ugyanakkor számos könyv célolta meg mindkét nem ifjú képviselőit. A két, kiállításunkon is bemutatott könyvtípus egymás mellett élése jelzi az átmenetet, mely a két nem számára szükséges ismeretanyag és nevelési elvek iránti elvárásokban a 19. század elején megfigyelhető.

A polgári erény és a nemzetiség védangyalai.

Törekvések a női öntudat és hivatástudat elmélyítésére

Magyar Dámák Kalendárioma. Új Esztendei Ajándékul a'szép Nem számára. [szerk. [HORVÁT István], Pozsony, 1814. Hónapkép, rézmetszet

A nőknek szánt 18–19. századi kiadványokban számos olyan írást találunk, melyek célja a női öntudat és hivatástudat elmélyítése volt. A női zsebkönyvekben, almanachokban fontos szerepet kaptak azok az elbeszélések és illusztrációk, melyek a nőkkel szembeni legfontosabb elvárásoknak (jó háziasszony, jó feleség, jó anya) megfelelő asszonyi erényeket, cselekedeteket mutattak be. Horvát István 1814. évi női kalendáriumának irodalmi és

történeti jeleneteket ábrázoló hónapképei már címükkel is hangsúlyozták a bemutatandó női értékeket (*Asszonyi Haza szeretet; Asszonyi Bátorság; Asszonyi Titoktartás; Asszonyi okosság haszna; Asszonyi Mértékletesség a Tízféában; Asszonyi nemes Takarékság; Asszonyi Jószívűség; Asszonyi Szánakodás* stb.). A polgárság politikai és gazdasági hatalmának erősödésével párhuzamosan néhány szerző a fényűző, pazarló életet élő, a gyermekek nevelését idegen nevelőkre bízó anyákkal szembeállította és követendő példaként említette a takarékos, családja gondját viselő, a gyermeknevelésben hangsúlyos részt vállaló édesanyákat.

A 18–19. század fordulójától a társadalom egyre jelentősebb szerepet szánt a nőknek a nemzeti művelődés – irodalom, képzőművészet, nyelvvelés – honleányi támogatásában: „Ti vagytok a’ polgári Erény s Nemzetiség védangyalai” – jellemezte a nőket a *Hitel* előszavában Széchenyi István. A magyar nyelvű könyvek, folyóiratok, irodalmi almanachok megvásárlása, olvasása tehát az asszonyok számára szinte hazafias kötelesség volt.

Anekdoták, elbeszélések és önálló kiadványok mutatták be az elmúlt időszakok nevezetes külföldi és hazai asszonyainak életét, kiemelkedő tetteit, példát mutatva a női olvasóknak. Körvonalazódni kezdett egy hazai női panteon, mely a szentéletű középkori királylányok (Margit, Erzsébet, Hedvig), a tragikus sorsú (Zách Klára) vagy a kiemelkedő történeti személyek (Széchy Mária) emlékét elevenítette fel.

A hazai és a külföldi irodalomnak és történetírásnak a 16. század vége óta népszerű toposza volt a fegyverrel harcoló, bátor magyar nő típusa. Bár az 1552. évi török ostrom idején a harcosoknak segítő egri asszonyokról néhány sorban már a kortárs Tinódi Lantos Sebestyén megemlékezett, annak a két nőnek a hőstette, aki anyja, illetve férje halálát megbosszulva több ellenséget is megölt, egy külföldi történeti munka – Ascanio Centorio degli Hortensi itáliai történetíró 1566-ban Velencében megjelent, *Commentarii della Gverra di Transilvania...* című könyve – nyomán bukkant fel a 17. századi magyarországi történetírásban és retorikai irodalomban. Külföldön a két egri nő hősiessége hamar exemplummá, példázattá vált. 1596-ban egy olyan kiadása jelent meg Giovanni Boccaccio *De mulieribus claris* (*De claris mulieribus*) című, az 1360–70-es években íródott, számos illusztrált másolatban terjedő életrajzgyűjteményének, melyben a firenzei Francesco Serdonati híres asszonyokról készült leírásai is szerepeltek, köztük *Donne Vngare* címmel a két vitéz egri nő története. Serdonati lesz a forrása azoknak a 18–19. századi külföldi és hazai leírásoknak, melyek az egri nők hőstettét már nem elsősorban a történeti események részeként, hanem a hazaszeretet követendő példáiként ismertetik.

Egy névtelen szerző 1566-ban, a szigetvári vár bevételének évében keletkezett, *História az Szigetvárnak veszéséről* című munkájában egy fiatal vitézről ír, aki a többi katonával ellentétben (akik a kitörés előtt megölték feleségüket, hogy ne kerüljenek a pogányok kezére) férfiruhába öltöztette szeretett hitvesét, s együtt harcoltak a törökök ellen hősi halálukig. A Szigetváron férfiruhában harcoló nő bátorságát *Ruina Pannonica* (*Pannónia romlása*) című fő művében, melynek egyes részei 1571-ben jelentek meg, Christian Schesaeus erdélyi szász író is – elődjénél részletesebb leírásban – megörökítette.

A Szigetváron harcoló magyar nő hőstette szerepel Pierre Le Moyne jezsuita költőnek 1647-ben Párizsban *Gallerie des femmes fortes* címen közreadott női életrajz-gyűjteményében is. A szerző húsz bátor, erős nő életrajzához analógiaként, példaként (Exemple) későbbi korok egy-egy neves asszonyának élettörténetét csatolta. VI. Mithritades pontusi király szép és okos feleségének, Monimének élettörténete után *La brave Hongroise* címmel írt a Szigetváron hősi halált halt bátor asszonyról.

A görög mitológia amazonjainak toposzát átvéve énekelte meg a női hősiességet 1662-ben Paskó Kristóf *A nemes és régenten híres Erdélyországnak keserves és szomorú pusztításáról írt siralom* című munkájában. A nagyváradi asszonyok – írja –, amikor a férfi védők már elgyengültek, segítettek a harcban:

Ezek az asszonyok ama dicséretes Penthesilea hadát,
Kik vitéz Hectorért egész halálukig oltalmazák a Troját,
Követék, mert ők is vérrel oltalmazák Váradnak erős várát.

A 17. századi magyar verselő, Kolosi Török István unitárius lelkész, közköltő a női erények számos bibliai és antik példáját ismertette, köztük a női vitézségét, s a női hősiesség példáját adja a *Szigeti veszedelem* (1651) XIII. énekében a törököktől elrabolt, majd kereszténnyé lett Borbála történetében Zrínyi Miklós is:

Száll Márs ő szüvében, s nem, mint más, sirással,
Vagy nyomorult föske hosszú jajgatással
Csak ohajtja társát, hanem bátorsággal
Fegyverezi magát ura páncérával.

Ezek az irodalmi hagyományok is hozzájárultak ahhoz, hogy a 19. század első évtizedeiben kialakuló női nemzeti panteonnak fontos szereplői lettek azok a vitéz, bátor nők, akik – részben fiktív – hősi cselekedeteikkel hazájukat, erényüket vagy a családjukat oltalmazták (Dobozi Mihályné Farmos Ilona, egri nők, szigetvári nők, Rozgonyi Istvánné Szentgyörgyi Cecília, Thököly Imréné Zrínyi Ilona). A felvilágosodás és a korareformkor időszakában – elsősorban a nőknek is szánt, kiállításunkon szereplő irodalmi almanachokban – számos, a témához kapcsolódó írással és képi ábrázolással találkozunk.

SCHÖFFT József Ágost – BLASCHKE János:
Rozgonyi Cecília,
Aurora Hazai Almanach, 1824. 7. kép, rézmetszet

A nők társadalmi szerepének és szellemi képességeinek a megítélése az elmúlt évszázadokban gyakran mozgott a szélsőségek között. A nők állhatatlanságát, eredendően bűnös jellemét hangsúlyozók éppúgy a bibliai, vallási hagyományokra (Éva szerepe a bűnbeesésben, Szent Pál tiltása a nőknek a nyilvános helyen való felszólalására vonatkozóan) támaszkodtak, mint a nőket tisztelő vélekedések (Szűz Mária kultusz, női szentek tisztelete).

A női művelődés jellege, tágassága vagy szűkössége mindig szoros összefüggésben volt a nőknek a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt helyével. Az ókorban a római matrónát olvasmányai társadalmi státusának és életkorának megfelelő feladatai ellátására készítették fel: a háztartás vezetésére, illetve a házában folyó társasági életben való részvételre. Azt, hogy az antik női viselkedési minta a reneszánsz idején követendő példává vált, jelzi, hogy Galeotto Marzio így jellemezte Mátyás király második feleségét, Aragóniai Beatrixot: „Nemcsak királynői méltóságának, de asszonyi elfoglaltságainak is úgy megfelelt, hogy az ókorból bárkivel felvehetette volna a versenyt.”

Az asszonyok tulajdonságairól, általános megítéléséről a 16. század óta megjelenő kiadványok egy része a nők állhatatlanságát, gonoszságát hangsúlyozó, ún. asszonycsúfoló írás (Armbrust Kristóf: *Gonosz asszonyembereknek erkölcsaikről való ének...*, Bécs, 1550–1551) volt. Bár címében az asszonyoknak készült nevelési könyv, tükör volt, tartalmában inkább a „nőgyűlölő” szövegek közé tartozott az 1653-ban Lőcsén megjelent *Tükör, mely az asszonyoknak... irattatott* című munka, melynek írója feltehetően Rákosi András volt. A szerző korábbi források, kiadványok alapján a nők hibáit (lustaság, falánkság, kicsapongás, álszentség stb.) hangsúlyozta, s az asszonyokat állatokhoz (sertés, kígyó, szamár, menyét, sárkány stb.) hasonlította.

A reneszánsz időszakától kezdve ugyanakkor az antik irodalmi és képzőművészeti hagyomány feléledésével párhuzamosan népszerűek voltak a nők pozitív tulajdonságait hangsúlyozó írások is, köztük a nevezetes ókori hősnők követendő példaként való említése. A görög történetíró, Plutarkhosz munkája nyomán jelentette meg Bogáti Fazekas Miklós *Szép História. Az tökéletes Asszony állapotokról...* (Kolozsvár, 1577) című munkáját, 1591-ben ugyanitt kiadott *Aspasia asszony dolga és az jó erkölcsű asszonyoknak tüköre* című művében pedig Kürosz (Cyrus) perzsa király és kedvese, Aspasia történetét elevenítette meg. A könyv a női nevelési kiadványok, viselkedési kalauzok előképei közé sorolható. Kolosi Török István 1630-ban keletkezett, 1644 és 1648 között Kolozsváron kiadott, *Az asszonyi-nemnek nemességéről, méltóságáról és ditsiretiről való rhythmusok* című költeményét, mely egy 16. századi női-dicsérő írás hatását mutatja, „Az Tiszteletes Asszonyoknak Nagysagosoknak, Nemeseknek, Városiaknak és minden rendbélieknek, valakik tiszta hiral névvel és ditsiretes erköltsel fenyveskednek...” ajánlotta, s hangsúlyozta, hogy a női nem egyenlő a férfi nemmel, sőt néhány területen (könyörületesség, ékesszólás stb.) felül is haladja azt. Felvilágosult, modern gondolkodását jelzi, hogy egyik versében kitér a lányok, nők intézményes taníttatásának szükségességére is.

Egy sajátos közköltészeti műfaj, a 17–19. századi – gyakran verses – halotti beszédekben is számos utalást találunk a női erényekre, életfeladatokra, illetve a nők viselkedésével szemben támasztott társadalmi elvárásokra. Míg a korábbi időszakban a gyakran nyomtatásban is megjelent halotti beszédek – az elhunyt erényeit többnyire nagymértékben idealizálva – a nők alázatosságának, ájtatosságának, istenféllemének, a férfiaknak való feltétlen engedelmességének fontosságát hangsúlyozták, a 18. századtól egyre gyakrabban találkozunk olyan búcsúztató prédikációkkal, melynek szerzői a nők művelődési jogával, értelmi képességeivel, egyes esetekben az elhunyt műveltségének, tanultságának felemlítésével, tudomány- vagy irodalompártolásának, esetleg írói tevékenységének dicséretével is foglalkoztak. A magasabb szintű intézményes nőoktatás szükségességének kérdéséhez ugyanakkor a korabeli szerzők szkeptikusan viszonyultak, s a „tudós nőkkel” szemben a politikusok, írók többsége – köztük Kazinczy Ferenc – ellenszenvvel viseltetett.

A 18. század végétől számos írás foglalkozott a nők jogaival, társadalmi szerepével és tanulási, művelődési lehetőségeivel. Az 1790. évi országgyűlés idején megjelenő röpiratok férfi szerzői (Bárány Péter, Pálóczi Horváth Ádám) hasznosnak tartották volna, ha a nők hallgatóként ott lehetnének az országgyűlés ülésein, vagyis korlátozott módon ugyan, de részt vehettek volna a politikai életben. A 19. század első évtizedeiben egyre fontosabb társadalmi kérdéssé vált a női művelődés ügye és az intézményes nőnevelés. Az 1820-as éveknek az ezzel kapcsolatos hazai sajtóvitáiban szereplő (Takáts Éva), illetve az 1840-es években a lányoktatásban tevékenyen részt vevő nők (Teleki Blanka, Leövey Klára) már azt hangsúlyozták, hogy a nők éppúgy alkalmasak a tudományok elsajátítására, mint a férfiak, ha megfelelő képzést kapnak. Őket tekinthetjük a nők művelődési egyenjogúsága hazai úttörőinek.

A női művelődés képi ábrázolása

A női olvasás bibliai hagyományait szemlélteti néhány népszerű vallásos ikonográfiai téma. Legismertebb közülük az angyali üdvözlés-jelenet, melynek képzőművészeti ábrázolásán Gábrriel arkangyal megjelenésekor Mária gyakran olvas szent írásokat. A jelenetet Lukács evangéliumából ismerjük, itt azonban nem történik említés arról, hogy Mária az angyal érkezésekor olvasott volna. Ez az értelmezés a későbbi teológiai irodalomból származik, ahogy azt az 1522-ben Ráskay Lea által a Nyulak szigeti domonkos kolostorban másolt magyar nyelvű kéziratban, az ún. Horvát-kódexben is olvashatjuk:

Másod elmélkedés asszonyonk Máriának az időbe való foglalásáról, azaz minemű mívelködetekben vala foglalván asszonyonk Mária az imádó helyében, és minemő dologban lelő őtet az angyal? Ezre feleltetik doktoroknak mondások szerint rövidedőn, hogy asszonyonk Mária ez időben vala foglaltatván négyféle mívelködetben:

Először olvas vala Szentírást.

Másodszor áll vala isteni elmélkedésekben

Harmadszor sírván fázkodik, sóhajt vala.

Negyedszer ájtatosan imádkozik vala. [...]

A szakrális szférákban ábrázolt női olvasás – melyet kiállításunkon a Magyar Nemzeti Galéria 15. századi aranyozott hátterű, reprezentatív Bártfai Madonnája képvisel – a nők számára mintaadást is jelenthetett. Szűz Mária utánzásának, példaként való követésének (*Imitatio Mariae*) az olvasó vagy író Máriának a teológiai szövegekben és a képi ábrázolásokon való megjelenése óta része volt a vallásos szövegek olvasása. Bernardino von Siena középkori ferences prédikátor nemcsak a fiatal lányoknak ajánlotta, hogy – az angyali üdvözlét alatt olvasó Máriához hasonlóan – mélyedjenek el a vallásos szövegek olvasásában, hanem a férfieknek is, hogy engedjék feleségeiket ájtatos könyveket olvasni. A Szent Annától, majd a templomban olvasni tanuló Mária, az író, olvasó, könyvekkel körülvevő Mária, illetve a gyermek Jézust olvasni tanító Mária ábrázolásai legitimálták, normatív példává tették a vallásos női olvasást, s csökkentették azoknak a törekvéseknek az erejét, melyek szabályozni, azaz szűkíteni akarták a nők olvasáshoz való hozzáféréseinek a lehetőségét. A nők olvasni tanításának szükségessége mellett vagy ellen érvelők több évszázados vitájában ez az irodalmi és képi hagyomány egyértelműen a támogatók mellett szolgáltatott érveket.

*Johann Christoph BEER,
Das andächtig und in Jesum inbrünstig-Verliebte
Frauenzimmer das ist...,
Leipzig, 1700. című imakönyv ezüst könyvfedele,
Magyar Iparművészeti Múzeum*

kezükben ábrázolnak. Maria de Villalobosnak a liszaboni székesegyházban található 14. századi márvány síremlékén az ábrázolt egy óráskönyvet olvas, a szintén Portugáliában található batalhai székesegyház 15. századi kettős síremlékén pedig I. Eduárd (Duarte) király kardot, míg felesége, Aragóniai Leonóra egy imakönyvet tart

Bibliai témát – az *Újszövetség*ben található okos és balga szüzek történetét (Máté 25,1–13) – elevenített fel Daniel Stahlenbrecher elbingi ötvös 1705-ben készített ezüstkupáján, zsánerszerű jeleneteiben szabadon értelmezve az evangéliumi példabeszédet: az okos szüzeket ábrázoló jelenetben olvasópult körül ülő, 18. század eleji ruhát viselő nőket látunk, akik könyvet olvasnak, illetve könyvekről vitatkoznak. Ugyanezek a – feltehetően közös grafikai előképre visszavezethető – ábrázolások tűnnek fel annak az 1700 körül Lipcsében megjelent női imakönyvnek az ezüst fedelein is, melyet kiállításunkon is bemutatunk.

A könyv és a nő kapcsolatát a teológiai műveltség viszonylatában mutatják azok a sajátos ikonográfiai típust képviselő alkotások, melyeken elhunyt nőket könyvvel a

a kezében, szemléletes példajaként a nemek közötti korabeli elvárt társadalmi munkamegosztásnak. A kendő mellett imakönyv látható Illésházy Gáspárné Thurzó Ilona 1648-ból származó, a Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnokában őrzött ravataleképén is.

Ismeretlen festő:

Gróf Schrattenbach Róza Rebeka, gróf Nádasdy (IV.) Ferencné,
olaj, vászon, 1715, Magyar Nemzeti Múzeum

Annak következtében, hogy a 16–18. században a hazai társadalom elsősorban a nők teológiai, vallási műveltségét tartotta kívánatosnak, azokon a kiállításunkon szereplő portrékon, melyeken könyvet látunk a nő kezében vagy közelében, formájából szinte mindig imádságoskönyvre, zsoltároskönyvre ismerhetünk. Egy 1641-ből származó, lőcsei polgárasszonyt ábrázoló festményén díszes kapcsos imakönyv van. Nádasdy IV. Ferencné, Schrattenbach Róza Rebeka egészalakos portréján (1715) az asztalra helyezett imakönyv egy győztes Immaculata metszetenél – vagyis a földgolyón álló és a sárkány vagy kígyó alakban ábrázolt Gonoszon taposó Szűz Mária-képnél – van kinyitva. Az Immaculata ábrázolások korabeli nép-

szerűségére utal, hogy néhánnyal találkozunk Esterházy Pál 1690-ben megjelent, a Mária-ábrázolásokat összegyűjtő kiadványában, s ez az ikonográfiai típus díszítette egy 1707-ben Bécsben megjelent, Esterházy Pálnak ajánlott, a szeplőtelen fogantatás hittételével foglalkozó nyomtatványt is. A vallásos olvasás példájával találkozunk a Thassy Ferencné Bezzegh Évát ábrázoló portrén (1725 körül) is: az asszony egyik kezében egy ezüstveretes díszítésű imakönyvet tart. A másik kezében egy nyitott fedelű zsebórát látunk, mely az idő hasznos, istennek tetsző módon való eltöltésének fontosságára éppúgy utalhat, mint – egyfajta Vanitas-szimbólumként – a földi élet múlandóságára, rövidségére. Bár az imakönyv a női portrékon elsősorban az ábrázolt vallásosságát, ájtatosságát jelképezte, a könyv festményeken való megjelenésének reprezentatív funkciója is lehetett, hiszen a korábbi évszázadokban olyan ritka és drága dolog volt, hogy birtoklása társadalmi presztízst jelentett.

Georg WEIKERT: Gróf Waldstein-Wartenberg
Erzsébet, gróf Károlyi Józsefné,
olaj, vászon, 1789, Magyar Nemzeti Múzeum

helyezi, mintha csak egy percre hagyta volna abba az olvasást, s nemsokára folytatja kedvelt szórakozását.

Kiállításunk néhány festménye a lányok oktatásába enged bepillantást. Szinte Pázmány Péter korábban említett nézetei illusztrációjaként tekinthetünk arra az 1652-ben készült festményre, mely egy fiatal lányt – a kép felirata szerint Ida von Guenther – ábrázolt. Az öntudatosan a szemlélőre tekintő kislány jobb kezével egy nyitott könyvre mutat, melynek egyik oldalán az ABC, a másik oldalán pedig egy vallásos (újszövetségi) idézet – „Lasset die kindlein zu mir [kommen]. Marc 10.[14]” („Engedjétek hozzám a gyermekeket”, Márk, 10,14) látható.

Daniel Schmiddely Báró Haller Erzsébetet ábrázoló, az 1750-es években készült festménye egy sorozat része volt, amelynek legtöbb darabját ma Szlovákiában, elsősorban a Pozsony melletti vöröskői vár múzeumában őrzik. A Pozsonyban működő egykori Notre

Ismeretlen festő: Ida von Guenther,
olaj, vászon, 1652, Magyar Nemzeti Múzeum

A 18. század közepétől – a női művelődés szekularizálódásával párhuzamosan – egyre több festmény ábrázol világi könyvet olvasó leányt, asszonyt. Kiállításunkon egymás mellé kerültek a tárlatnak helyet adó Károlyi palota 19. századi átépítője, a hazai művelődés és tudomány kiemelkedő támogatója, Károlyi György nagyanyjáról, illetve édesanyjáról készült portrék. Az előbbit, Harruckern Mária Jozefa bárónőt ábrázoló félalakos képen (1766) könyvet és kottákat látunk. Az édesanyját, Waldstein-Wartenberg Erzsébet grófnőt ábrázoló pompás festmény (1789) a hazai arisztokrácia hölgytagjainak a könyvekhez, az olvasáshoz való bensőséges, bizalmas viszonyát jelzi. A tájképi háttér előtt könnyed eleganciával, feszte-

len tartással álló fiatal nő ujját könyvjelzőként a bal kezében tartott könyvb-

Dame-apácák leánynevelő intézetének tanulóiról készített portrékat, melyeket az intézmény számára emlékül szántak, a művészettörténeti kutatás a „kékruhás hölgyek” arcképei néven tartja számon. A jellegzetes kék „egyenruhában” ábrázolt nők különböző tantárgyak (szépírás, földrajz, festés, zene) attribútumaival kerültek megfestésre, jelezve, hogy az intézet a vallásos életre való felkészítés mellett hangsúlyt fektet a széleskörűen művelt fiatal lányok számára előírt ismeretek elsajátíttatására is.

MERTZ János: Kislány írotáblával,
1780, olaj, vászon,
Wosinsky Mór Megyei Múzeum, Szekszárd

Mertz Jánosnak egy kékruhás kislányt, feltehetően az Apponyi család egyik tagját ábrázoló reprezentatív, egészalakos portréja (1780) egy ritka és némileg rejtélyes jelenetet örökít meg: az ábrázolt egy díszes számoló táblára mutat, melyen tízmilliárdos nagyságrendű számtani műveleteket látunk. Egyes vélemények szerint a festményen elhelyezett számoló tábla arra utal, hogy a lányok számára a háziasszonyi, gazdasszonyi teendők ellátásához fontosak voltak a számtani műveletek, míg mások azt feltételezik, hogy a hosszú szám sorok a tábla terének harmonikus kitöltésére szolgáltak. Nem zárhatjuk azonban ki azt sem, hogy a festmény a kislány kiváló számtani képességeire utalt, melyre talán mind ő, mind a család olyan büszke volt, hogy ezzel a korban szokatlan – tudomásom szerint egyedülálló – ábrázolással kívánták megörökíteni.

Kiállításunkon önálló blokkban mutatjuk be azokat az ábrázolásokat, melyek a különböző társadalmi rétegekből származó nők olvasásának, művelődési kompetenciájának eltérő megítélésére világítanak rá. A közép- és felsőosztálybeli nők olvasása általában elfogadott

volt. A kertjükben olvasgató gróf Széchényi Ferencné, illetve a szalonjában olvasó Pulszky Ferencné ábrázoló akvarellek az arisztokrácia és a nagypolgárság hölgytagjainak a könyvekhez, az olvasáshoz való bizalmas viszonyát mutatják be. Bensőséges, elfogadott tevékenységként jeleníti meg a női olvasást és írást számos vers- és regényillusztráció, illetve az 1810–1820-as években megjelenő bécsi, valamint az 1840-es években kiadott pesti folyóiratok, irodalmi almanachok néhány zsánerszerű divatképe. Ezek az ábrázolások azt a fesztelen, intim hangulatot is érzékeltetik, mely a 18. század második felétől a korábbi időszakok kötöttebb társasági, hangos olvasása után uralkodóvá váló egyéni, csendes, a fantázia birodalmába visszavonuló olvasás során alakul ki. Rávilágítanak arra is, hogy az otthoni olvasás szerves részévé vált a nők mindennapi életének, s – ahogy az olvasásra használt székek, szófák mutatják – befolyásolta a korabeli lakberendezési divatot is.

KOHLMANN (VIDÉKY) Károly: Nemzeti öltözetek (9),
Regélő, 1838, Bölskei köznép Tolnában, *Színezett népművészet*,
Magyar Nemzeti Múzeum

rációján, melynek szegény özvegyasszony főszereplője eladásra kínált rozoga háza ajtájában ülve fólió nagyságú, vastag bibliát olvasgat.

Bár a bemutatandó téma szükségessé, sőt elkerülhetetlenné tette, hogy kiállításunkon a hazai női művelődés több területét érintsük, minden ágának – irodalom, képzőművészet, iparművészet, zene, gyógyítás, mágia stb. – bemutatására nem vállalkozhattunk, ahogy a koraujkortól a reformkorig terjedő, tárlatunk időkeretét adó történetének még csak felvázolására sem. Csupán azt remélhetjük, hogy a kiállítás, illetve kísérő kiadványa egy majdan megírandó, átfogó hazai nőtörténet lábjegyzetként szolgálhat, szerves folytatásaként azoknak a korábbi konferenciáknak és kiadványoknak, melyek közül egy kiállításnak és két tanácskozásnak is a Petőfi Irodalmi Múzeum adott helyet.

A női művelődés történetére irányuló hazai kutatások eleveenségét jelzi, hogy – talán már több, mint véletlen egybeesésként – a megnyitó után néhány héttel, 2014.

Az alsóbb társadalmi rétegek nőtagjainak ábrázolásakor ugyanakkor általában inkább a kegyes, hasznos, gyakran ünnepi alkalmakhoz kötött olvasás példáival találkozunk, a kor szemlélete ugyanis ezeknél a lányoknál és asszonyoknál elítélte, helytelenítette a dologtalanságra ösztönző, időpocsékoló, haszontalan olvasást. Franz Jaschke 1821-ben megjelent viseletkép-albumában egy ünnepi ruhába öltözött Veszprém megyei parasztlány, Vidéky (Kohlmann) Károly 1838-as viseletképén egy Tolna megyei parasztság kezében látható könyv – feltehetően egyházi énekeskönyv. A szegényebb néprétegek áhítati olvasásának példájával találkozunk az Aurora 1835. évi, Bajza József által szerkesztett kötetének francia előkép nyomán készült, rövid képmagyarázattal ellátott illusztrációjában.

április 24–26-án zajlott le az MTA PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség kutatócsoportja által szervezett, *A nők és a régi magyarországi vallásosság* című három napos konferencia, melynek előadásai között számos olyan téma szerepelt, amihez kapcsolódó könyvvel, kézirattal vagy festménnyel tárlatunkon is találkozunk, 2014. május 23-án pedig az MTA BTK Irodalomtudományi Intézet XIX. Századi Osztálya rendezett *Írónőink* címmel konferenciát.